

अॅड.एम.के.शहा यांनी माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ अन्वये
अर्जाद्वारे मागितलेली माहिती मा.सभापती महाराष्ट्र विधानपरिषद
व मा.अध्यक्ष महाराष्ट्र विधानसभा यांच्या निदेशानुसार
खालीलप्रमाणे विधानमंडळ सचिवालयाच्या संकेतस्थळावर
उपलब्ध करून देण्यात येत आहे

मुद्दा क्र. १ हक्कभंगाबद्दल घटनेच्या कलम १९४ नुसार असलेल्या
कायद्याप्रमाणे कोणत्या शिक्षा देण्यात येतात त्या बाबतच्या कायदेशीर तरतूदींची
माहिती द्यावी.

- या बाबतची माहिती महाराष्ट्र विधानसभा नियम पुस्तिकेतील नियम १९० अन्वये
मा.अध्यक्षांचे निदेश तसेच विशेषाधिकार भंग, अवमान इ.बद्दल शिक्षेबाबत
मा.प्रधान सचिव, डॉ.अनंत कळसे, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय यांच्या "संसदीय
विशेषाधिकार: एक दृष्टीक्षेप" या पुस्तिकेमधील खालील माहिती उपलब्ध करून
देण्यात येत आहे.

विशेषाधिकारांसंदर्भात घटनात्मक तरतुदी :-

राज्य विधानमंडळे व त्यांचे सदस्य यांच्या शक्ती, विशेषाधिकार व
संरक्षण (उन्मुक्ती) :-

विधानमंडळांची सभागृहे आणि त्यांचे सदस्य व समित्या यांचे अधिकार,
विशेषाधिकार, इत्यादी :-

- १९४. (१) या संविधानाच्या तरतूदी आणि विधानमंडळाच्या कार्यपध्दतीचे विनियमन
करणारे नियम व स्थायी आदेश यांना अधीन राहून, प्रत्येक राज्याच्या
विधानमंडळास भाषण स्वातंत्र्य असेल.
- (२) राज्य विधानमंडळाचा कोणताही सदस्य, विधानमंडळात किंवा त्याच्या
कोणत्याही समितीत त्यांनी केलेल्या कोणत्याही वक्तव्याच्या किंवा त्याने केलेल्या
कोणत्याही मतदानाच्या बाबतीत, कोणत्याही न्यायालयात कोणत्याही कार्यवाहीस
पात्र होणार नाही आणि कोणतीही व्यक्ती अशा विधानमंडळाच्या कोणत्याही
सभागृहाच्या प्राधिकाराद्वारे किंवा त्याअन्वये कोणताही अहवाल, कागदपत्र, मतदान
किंवा कामकाजवृत्त यांच्या प्रकाशनाबाबत याप्रमाणे पात्र होणार नाही.
- (३) अन्य बाबतीत, राज्य विधानमंडळाचे सभागृह, आणि अशा विधानमंडळाच्या
सभागृहांचे सदस्य व समित्या यांचे अधिकार, विशेषाधिकार व संरक्षण या, ते

विधानमंडळ कायद्याद्वारे वेळोवेळी निश्चित करील अशा असतील, आणि याप्रमाणे निश्चित होईपर्यंत [त्या सभागृहाला आणि त्याच्या सदस्यांना व समित्यांना 'संविधान (चव्वेचाळिसावी सुधारणा) अधिनियम, १९७८' याचे कलम २६ अंमलात येण्याच्या लगतपूर्वी जशा होत्या तशा असतील.]

(४) खंड (१), (२) व (३) यांच्या तरतुदी, जशा त्या राज्य विधानमंडळाच्या सदस्यांच्या संबंधात लागू आहेत तशाच त्या या संविधानाच्या आधारे त्या विधानमंडळाच्या सभागृहात किंवा तिच्या कोणत्याही समितीत भाषण करण्याचा आणि तिच्या कामकाजात अन्यथा भाग घेण्याचा अधिकार असलेल्या व्यक्तीच्या संबंधात लागू असतील.

विशेषाधिकार भंग व अवमान यासंदर्भातील शिक्षा:-

विधानमंडळाचे प्रत्येक सभागृह आपल्या विशेषाधिकारांचे रक्षणकर्ते असते. सभागृहाची शिक्षा देण्याची अधिकारिता ही त्या सभागृहातील सदस्यांपुरतीच किंवा सभागृहासमोर केलेल्या गुन्ह्यापुरतीच मर्यादित नसते, तर सभागृहाचे सर्वच अवमान या अधिकारितेच्या कक्षेत येतात, मग ते अवमान सदस्यांनी केलेले असोत वा इतरांनी केलेले असोत. असे अपराध सभागृहात केलेले असोत वा सभागृहाच्या परिसराबाहेर केलेले असोत, त्यामुळे काही विशेष फरक पडत नाही.

(अ) त्यानुषंगाने शिक्षांचे स्वरूप खालीलप्रमाणे आहे.

- (१) दोषी व्यक्तीस दिवाणी कारावासात पाठविणे (Committal to custody or prison)
- (२) दोषी व्यक्तीला सभागृहाच्या न्यायासनासमोर बोलावून ताकीद देणे. (admonition)
- (३) दोषी व्यक्तीस सभागृहाच्या न्यायासनासमोर बोलावून तीव्र नापसंती व्यक्त करणे/ ताशेरे ओढणे (Reprimand)

(ब) सन्माननीय सदस्यांसाठी असलेल्या शिक्षा.

- (१) सभागृहातून बाहेर काढणे. (Withdrawal from the House)
 - (२) सदस्यांचे सदस्यत्व निलंबित करणे. (Suspension from the service of the House)
 - (३) सदस्यांचे सदस्यत्व रद्द करून त्यांना निष्कासित करणे. (Expulsion)
- या शिक्षा कमी अधिक करण्याचा अंतिम अधिकार हा केवळ सभागृहाचा असतो.

मुद्दा क्र. २ हक्कभंगासाठी आजपर्यंत जन्मठेप, सक्तमजुरी, फटक्यांची शिक्षा अशा झालेल्या शिक्षांची माहिती द्यावी.

➤ मुद्दा क्र. (२) बाबतची माहिती निरंक आहे.

मुद्दा क्र. ३ हक्कभंगासाठी आमदारांनी पोलीसांना दिलेल्या फटक्याच्या शिक्षांची माहिती देण्यात यावी.

➤ मुद्दा क्र. (३) बाबतची माहिती निरंक आहे.

मुद्दा क्र. ४ बाबतची माहिती महाराष्ट्र शासनाच्या "सामान्य प्रशासन विभागाशी " संबंधित असून उपरोक्त माहिती या सचिवालयस अद्यापपर्यंत अप्राप्त आहे.

मुद्दा क्र. ५ विधानसभेच्या सभापतींना हक्कभंगाची शिक्षा माफ करण्याचा, शिक्षेत बदल करण्याचा तसेच हक्कभंगाची प्रक्रिया थांबविण्याचा अधिकार आहे काय ? असल्यास त्याबद्दलची कायद्याची माहिती देण्यात यावी.

➤ या बाबतची माहिती महाराष्ट्र विधानसभा नियम पुस्तिकेतील नियम १९० अन्वये मा.अध्यक्षांचे निदेश , महाराष्ट्र विधानपरिषद नियम पुस्तिकेतील नियम १८५ अन्वये मा.सभापतींचे निदेश तसेच विधानसभा व विधानपरीषदेच्या नियम पुस्तिकेतील नियमांच्या तरतूदीविषयक माहिती खालीलप्रमाणे उपलब्ध करून देण्यात येत आहे.

विधानसभा नियम १९० अन्वये(१) नियमांस अधीन राहून अध्यक्षांना वेळोवेळी त्यांना समितीच्या कार्यपद्धतीचे व तिच्या कामाच्या व्यवस्थेचे नियमन करण्यासाठी आवश्यक वाटतील असे निदेश, समिती प्रमुखाला देता येतील.

(२) कार्यपद्धतीच्या कोणत्याही मुद्द्याबाबत किंवा अन्यथा कोणतीही शंका उद्भवली तर, समिती प्रमुखाला, त्याला योग्य वाटल्यास तो मुद्दा निर्णयासाठी अध्यक्षांकडे पाठविता येईल व अध्यक्षांचा निर्णय अंतिम असेल.

(३) समितीच्या कार्यपद्धतीचे नियमन हे नियम, समितीने केलेले अनुपूरक नियम, ठराव आणि अध्यक्षांनी दिलेले निदेश किंवा इतर अनुदेश यांस अधीन राहून समिती प्रमुखांकडून करण्यात येईल.

विशेषाधिकार संदर्भात महाराष्ट्र विधानसभा नियमातील विशेषाधिकारांबाबत असलेल्या तरतूदी:-

(अ) विशेषाधिकारासंबंधीचे प्रश्न

२७३. ह्या नियमांच्या तरतुदीस अधीन राहून, सदस्यास, ज्यात सदस्यांच्या किंवा विधानसभेच्या किंवा तिच्या एखाद्या समितीच्या विशेषाधिकाराचा भंग अंतर्भूत असेल असा प्रश्न अध्यक्षांच्या संमतीने उपस्थित करता येईल.
२७४. विशेषाधिकाराचा प्रश्न उपस्थित करू इच्छिणारा सदस्य, ज्या दिवशी त्याने प्रश्न उपस्थित करण्याचे योजिले असेल त्या दिवशी बैठक सुरु होण्यापूर्वी निदान एक तास अगोदर सचिवास लेखी नोटीस देईल. उपस्थित केलेला प्रश्न जर एखाद्या कागदपत्रावर आधारित असेल, आणि जर ते कागदपत्र सदस्यांच्या ताब्यात, अधिकारात किंवा नियंत्रणाखाली असेल तर, नोटिशीबरोबर ते जोडण्यात येतील.
२७५. विशेषाधिकाराचा प्रश्न उपस्थित करण्याचा अधिकार पुढील निर्बंधांस अधीन असेल :-
- (एक) एका बैठकीत एकापेक्षा अधिक प्रश्न उपस्थित करण्यात येणार नाहीत,
- (दोन) असा प्रश्न नुकत्याच घडलेल्या विशिष्ट बाबीपुरताच मर्यादित असेल.
२७६. (१) अध्यक्षांनी जर नियम २७३ अन्वये संमती दिली असेल तर आणि चर्चा करावयाची बाब नियमानुसार आहे असे त्यांचे मत असेल तर ते प्रश्न उपस्थित करण्यात आल्यानंतर आणि यादीतील कामकाज सुरु करण्यापूर्वी संबंधित सदस्यास पुकारतील, आणि तो सदस्य आपल्या जागेवर उठून उभा राहिल व विशेषाधिकाराचा प्रश्न उपस्थित करण्यासाठी अनुमती मागताना तत्संबंधी थोडक्यात निवेदन करील.
- परंतु, जर अध्यक्षांनी नियम २७३ अन्वये आपली संमती देण्याचे नाकारले असेल किंवा जर चर्चा करण्याचे योजिलेली बाब नियमानुसार नाही असे त्यांचे मत असेल तर, त्यांना आवश्यक वाटल्यास, विशेषाधिकाराच्या प्रश्नांची सूचना वाचता येईल आणि आपण संमती नाकारली आहे किंवा विशेषाधिकाराच्या प्रश्नांची सूचना नियमानुसार नाही असे आपले मत आहे असे निवेदन करता येईल:
- आणखी असे की, अध्यक्षांची जर बाबीच्या निकडीबद्दल खात्री झाली असेल तर, त्यांना प्रश्नांची विल्हेवाट लागल्यानंतर बैठकीच्या मुदतीत कोणत्याही वेळी विशेषाधिकाराचा प्रश्न उपस्थित करण्यात संमती देता येईल.

(२) सदस्याने विशेषाधिकाराचा प्रश्न उपस्थित करण्यासाठी विधानसभेची अनुमती मागितल्यावर, विधानसभेची सदस्यास अनुमती आहे किंवा कसे असे अध्यक्ष त्यांस विचारतील. जर हरकत घेण्यात आली असेल तर, जे सदस्य अनुमती देण्यास अनुकूल असतील त्या सदस्यांस आपल्या जागी उभे राहण्याची अध्यक्ष विनंती करतील आणि जर त्याप्रमाणे वीस सदस्य उभे राहिले तर अनुमती देण्यात आली आहे असे अध्यक्ष कळवतील. जर २० पेक्षा कमी सदस्य उभे राहिले तर अध्यक्ष, विधानसभेची अनुमती नाही असे त्या सदस्यास कळवतील.

२७७. नियम २७६ अन्वये अनुमती देण्यात आली असेल तर, अध्यक्षांना आपल्या स्वेच्छानिर्णयानुसार, उक्त प्रश्न तपासणीसाठी व प्रतिवदेनासाठी म्हणून, विशेषाधिकार समितीकडे किंवा निर्णयासाठी सभागृहाकडे सोपविता येईल. अध्यक्ष, अशा रीतीने प्रश्न सभागृहाकडे विचारार्थ सोपवतील तेव्हा, सभागृहास उक्त प्रश्नावर विचारविनिमय करण्यास प्रारंभ करता येईल आणि ज्या सदस्याने विशेषाधिकाराचा प्रश्न उपस्थित केला असेल त्या सदस्याच्या किंवा इतर कोणत्याही सदस्यांच्या प्रस्तावावर निर्णय घेता येईल.

विशेषाधिकार समिती

२७८. यथास्थिती, विधानसभेच्या अधिवेशनाच्या सुरुवातीस, किंवा वेळोवेळी, अध्यक्ष विधानसभेच्या सदस्यांमधून जास्तीत जास्त *पंधरा सदस्यांची एक विशेषाधिकार समिती नामनिर्देशित करतील.

२७९. (१) समिती, तिच्याकडे विचारार्थ पाठविलेल्या प्रत्येक प्रश्नांची तपासणी करील आणि संबंधित व्यक्तीस आपले मुद्दे स्पष्ट करण्याची संधी दिल्यावर, प्रत्येक प्रकरणाच्या वस्तुस्थितीच्या संदर्भात, त्यात विशेषाधिकाराचा भंग होतो किंवा कसे आणि होत असल्यास भंगाचे स्वरूप व तो होण्यास कारणीभूत झालेली परिस्थितीदेखील ठरवील आणि विधानसभेकडे त्या विषयी अहवाल सादर करील.

(२) ह्या नियमाच्या पोट-नियम (१) च्या तरतुदींना अधीन राहून उक्त अहवालात, समितीने केलेल्या शिफारशी अंमलात आणताना विधानसभेने अनुसरावयाची कार्यपद्धतीही नमूद करता येईल.

२८०. (१) नियम १७८ च्या तरतुदींना अधीन राहून, समिती प्रमुखांनी किंवा सचिवांनी सही केलेल्या आदेशाद्वारे साक्षीदारास बोलावता येईल आणि तो समितीच्या उपयोगासाठी आवश्यक असतील असे कागदपत्र सादर करील.

(२) समितीपुढे सादर केलेला कोणताही पुरावा गुप्त किंवा गोपनीय समजणे हे तिच्या स्वेच्छानिर्णयावर अवलंबून राहिल.

२८१ अहवाल सादर करण्यात आल्यावर शक्य तितक्या लवकर, समिती प्रमुख किंवा कोणताही सदस्य त्या अहवालावर विचार करण्यात यावा असा प्रस्ताव मांडतील.

२८२. कोणत्याही सदस्यास, नियम २८१ मध्ये उल्लेख केलेल्या अहवालावर विचार करण्यासाठी मांडलेल्या प्रस्तावाच्या सुधारणेची नोटीस, अध्यक्षांना योग्य वाटेल अशा नमुन्यात देता येईल:

परंतु, उक्त प्रश्न एकतर मुदतीशिवाय किंवा कोणत्याही विवक्षित बाबीस अनुलक्षून समितीकडे पुन्हा सुपूर्द करण्यात यावा असा सुधारणेचा प्रस्ताव मांडता येईल.

२८३. अध्यक्षांस, समितीतील किंवा विधानसभेतील विशेषाधिकाराचा प्रश्न विचारात घेण्याशी संबंध असलेल्या सर्व बाबीसंबंधीच्या कार्यपद्धतीचे नियमन करण्यासाठी त्यांना आवश्यक वाटतील असे निदेश देता येतील.

२८४. या नियमांमध्ये काहीही अंतर्भूत केलेले असले तरी, अध्यक्षांना विशेषाधिकाराचा कोणताही प्रश्न विशेषाधिकार समितीकडे तपासणीसाठी, चौकशीसाठी किंवा अहवाल सादर करण्यासाठी सोपविता येईल.

(ब) सदस्यास अटक, स्थानबद्ध वगैरे केल्याबद्दल आणि मुक्त केल्याबद्दल सूचना देणे

२८५. जेव्हा विधानसभेच्या एखाद्या सदस्यास फौजदारी गुन्हा केल्याचे आरोपावरून किंवा एखाद्या फौजदारी गुन्ह्यासाठी अटक करण्यास आली असेल किंवा त्यास

न्यायालयाने कैदेची शिक्षा दिली असेल किंवा एखाद्या कार्यकाही आदेशान्वये त्यास स्थानबद्ध केले असेल तेव्हा, ती कार्यवारी करणारा, यथास्थिती, न्यायाधीश, फौजदारी न्यायाधीश, किंवा कार्यकारी प्राधिकारी ताबडतोब अशा गोष्टीची अध्यक्षांस सूचना देईल आणि तीत यथास्थिती, अशी अटक, स्थानबद्धता किंवा दोषसिद्धी याबद्दलची कारणे तसे, स्थानबद्धतेचे किंवा दोषसिद्धी याबद्दलची कारणे तसेच, स्थानबद्धतेचे किंवा कैदेचे ठिकाण दुसऱ्या अनुसूचित नमूद केलेल्या योग्य त्या नमुन्यात दर्शविण्यात येईल.

२८६. जेव्हा विधानसभेच्या सदस्यांवर करण्यात आलेला खटला अनिर्णित असताना किंवा त्याच्या दोषसिद्धीविरुद्ध त्याने केलेले अपील अनिर्णित असताना किंवा अन्य प्रकारे त्याची जामीनावर सुटका करण्यात आली असेल तेव्हा संबंधित प्राधिकारी अशी गोष्टसुद्धा दुसऱ्या अनुसूचित नमूद केलेल्या योग्य त्या नमुन्यात अध्यक्षांना कळवील.

२८७. नियम २८५ किंवा नियम २८६ मध्ये उल्लेखिलेला पत्रव्यवहार अध्यक्षांना मिळाल्यावर अध्यक्ष, शक्य तितक्या लवकर, पुढील रीतीने त्याबाबतीत कार्यवाही करतील :-

(एक) अधिवेशन चालू असताना अशी अटक करण्यात आली असेल किंवा स्थानबद्ध किंवा कैद करण्यात आली असेल तर अध्यक्ष ही गोष्ट सभागृहास कळवतील, अधिवेशन चालू असतानाच, त्यानंतर सदस्यांची सुटका करण्यात आली असेल तर उक्त गोष्टसुद्धा सभागृहास कळवण्यात येईल.

(दोन) ज्या कोणत्याही सदस्यास सभागृहाचे अधिवेशन चालू नसेल तेव्हा अटक करण्यात आली असेल किंवा स्थानबद्ध किंवा कैद करण्यात आले असेल त्या सदस्यांचे अशा रितीने अटकेत किंवा स्थानबद्धतेत किंवा कैदेत असणे सभागृहाचे अधिवेशन सुरु झाल्यावरही चालू असेल तर, अध्यक्ष अशी गोष्ट सभागृहास कळवतील. अधिवेशन चालू असतानाच,

त्यानंतर सदस्यांची सुटका करण्यात आली असेल तर, उक्त गोष्टसुध्दा सभागृहास कळवण्यात येईल.

(तीन) इतर सर्व बाबतीत अशा प्रकारचा पत्रव्यवहार विधानसभेच्या सदस्यांच्या माहितीसाठी "बुलेटिनमध्ये" प्रसिध्द करण्यात यावा असा अध्यक्ष निदेश देतील.

(क) सभागृहाच्या आवारात वैध आदेशिका बजावण्याची आणि अटक करण्याची कार्यपद्धती

२८८. अध्यक्षांची परवानगी मिळाल्याशिवाय सभागृहाच्या आवारात कोणत्याही प्रकारे अटक करण्यात येणार नाही.
२८९. अध्यक्षांची परवानगी मिळाल्याशिवाय सभागृहाच्या आवारात फौजदारी स्वरूपाची किंवा दिवाणी स्वरूपाची अशी कोणतीही वैध आदेशिका बजावण्यात येणार नाही.

विधानपरिषद नियम १८५ अन्वये (१) नियमांस अधीन राहून सभापतींना वेळोवेळी समितीच्या कार्यपद्धतीचे व तिच्या कामाच्या व्यवस्थेचे नियमन करण्यासाठी त्यांना आवश्यक वाटतील असे निदेश, समिती प्रमुखाला देता येतील.

(२) कार्यपद्धतीच्या कोणत्याही मुद्द्याबाबत किंवा अन्यथा कोणतीही शंका उद्भवली तर, समिती प्रमुखाला, त्याला योग्य वाटल्यास, तो मुद्दा निर्णयासाठी सभापतींकडे पाठविता येईल व सभापतींचा निर्णय अंतिम असेल.

(३) समितीच्या कार्यपद्धतीचे नियमन हे नियम, समितीने केलेले अनुपूरक नियम, ठराव आणि सभापतींनी दिलेले निदेश किंवा इतर अनुदेश यांस अधीन राहून समिती प्रमुखांकडून करण्यात येईल.

विशेषाधिकार संदर्भात महाराष्ट्र विधानपरिषद नियमातील विशेषाधिकारांबाबत असलेल्या तरतूदी:-

(अ) विशेषाधिकारासंबंधीचे प्रश्न

२४०. ह्या नियमांच्या तरतुदीस अधीन राहून, ज्यात सदस्यांच्या किंवा विधानपरिषदेच्या किंवा तिच्या एखाद्या समितीच्या विशेषाधिकाराचा भंग अंतर्भूत असेल असा प्रश्न सभापतींच्या संमतीने उपस्थित करता येईल.

२४१. विशेषाधिकाराचा प्रश्न उपस्थित करू इच्छिणारा सदस्य, ज्या दिवशी त्याने प्रश्न उपस्थित करण्याचे योजिले असेल त्या दिवशी बैठक सुरु होण्यापूर्वी निदान एक तास अगोदर सचिवास लेखी सूचना देईल. उपस्थित केलेला प्रश्न जर एखाद्या कागदपत्रावर आधारित असेल, आणि जर ते कागदपत्र सदस्यांच्या ताब्यात, अधिकारात किंवा नियंत्रणाखाली असेल तर, नोटिशीबरोबर ते कागदपत्र जोडण्यात येतील.

२४२. विशेषाधिकाराचा प्रश्न उपस्थित करण्याचा अधिकार पुढील निर्बंधांस अधीन असेल :-

(एक) एका बैठकीत एकापेक्षा अधिक प्रश्न उपस्थित करण्यात येणार नाहीत,

(दोन) प्रश्न नुकत्याच घडलेल्या विशिष्ट बाबीपुरताच मर्यादित असेल.

२४३. (१) सभापतींनी जर नियम २४० अन्वये संमती दिली असेल तर आणि चर्चा करावयाची बाब नियमानुसार आहे असे त्यांचे मत असेल तर ते प्रश्न उपस्थित करण्यात आल्यानंतर आणि यादीतील कामकाज सुरु करण्यापूर्वी संबंधित सदस्यास पुकारतील, आणि तो सदस्य आपल्या जागेवर उठून उभा राहिल व विशेषाधिकाराचा प्रश्न उपस्थित करण्यासाठी अनुमती मागताना तत्संबंधी थोडक्यात निवेदन करील.

परंतु, जर सभापतींनी नियम २४० अन्वये आपली संमती देण्याचे नाकारले असेल किंवा जर चर्चा करण्याचे योजिलेली बाब नियमानुसार नाही असे त्यांचे मत असेल तर, त्यांना आवश्यक वाटल्यास, विशेषाधिकाराच्या प्रश्नांनी सूचना वाचता येईल आणि आपण संमती नाकारली आहे किंवा विशेषाधिकाराच्या प्रश्नांची सूचना नियमानुसार नाही असे आपले मत आहे असे निवेदन करता येईल:

आणखी असे की, सभापतींची जर बाबीच्या निकडीबद्दल खात्री झाली असेल तर, प्रश्न निकालात काढल्यानंतर बैठकीच्या मुदतीत कोणत्याही वेळी विशेषाधिकाराचा प्रश्न उपस्थित करण्यात संमती देता येईल.

(२) सदस्यने विशेषाधिकाराचा प्रश्न उपस्थित करण्यासाठी विधानपरिषदेची परवानगी मागितल्यावर, विधानपरिषदे सदस्यास अनुमती आहे किंवा कसे असे विचारतील. जर हरकत घेण्यात आली तर, जे सदस्य परवानगी देण्यात अनुकूल असतील त्या सदस्यांस आपापल्या

जागी उभे राहण्याची सभापती विनंती करतील आणि जर त्याप्रमाणे साताहून कमी नाहीत इतके सदस्य उभे राहिले तर परवानगी देण्यात आली आहे असे सभापती कळवतील. जर साताहून कमी सदस्य उभे राहिले तर सभापती, विधानपरिषदेची परवानगी नाही असे त्या सदस्यास कळवतील.

२४४. नियम २४३ अन्वये परवानगी देण्यात आली असेल तर, सभापतींना आपल्या स्वेच्छानिर्णयानुसार, उक्त प्रश्न तपासणीसाठी व प्रतिवदेनासाठी म्हणून, विशेषाधिकार समितीकडे किंवा निर्णयासाठी सभागृहाकडे सोपविता येईल. सभापती, अशा रीतीने प्रश्न सभागृहाकडे विचारार्थ सोपवतील तेव्हा, सभागृहास उक्त प्रश्नावर विचारविनिमय करण्यास प्रारंभ करता येईल आणि ज्या सदस्याने विशेषाधिकाराचा प्रश्न उपस्थित केला असेल त्या सदस्याच्या किंवा कोणत्याही सदस्यांच्या प्रस्तावावर निर्णय घेता येईल.

विशेषाधिकार समिती

२४५. यथास्थिती विधानपरिषदेच्या अधिवेशनाच्या सुरुवातीस किंवा वेळोवेळी सभापती, विधानपरिषदेच्या सदस्यांमधून जास्तीत जास्त *अकरा सदस्यांची एक विशेषाधिकार समिती नामनिर्देशित करतील. समितीचे सदस्य, नवीन समिती नामनिर्देशित करण्यात येईपर्यंत पद धारण करतील.

२४६. (१) समिती तिच्याकडे विचारार्थ पाठविलेल्या प्रत्येक प्रश्नाची तपासणी करील आणि संबंधित व्यक्तीस आपले मुद्दे स्पष्ट करण्याची संधी दिल्यावर, प्रत्येक प्रकरणाच्या वस्तुस्थितीच्या संदर्भात त्यात विशेषाधिकाराचा भंग होतो किंवा कसे आणि होत असल्यास भंगाचे स्वरूप व तो होण्यास कारणीभूत झालेली परिस्थितीदेखील ठरवील आणि विधानपरिषदेकडे त्याविषयी अहवाल सादर करील.

(२) ह्या नियमाच्या पोट-नियम (१) च्या तरतुदींना अधीन राहून, उक्त अहवालात समितीने केलेल्या शिफारशी अंमलता आणताना विधानपरिषदेने अनुसररवयाची कार्यपद्धतीही नमूद करता येईल.

२४७. (१) नियम १७३ मधील तरतुदींस अधीन राहून, विशेषाधिकार समितीप्रमुखांनी किंवा सचिवांनी सही केलेल्या आदेशाद्वारे साक्षीदारास बोलावता येईल

आणि तो, समितीच्या उपयोगासाठी आवश्यक असतील असे कागदपत्र सादर करील.

(२) समितीपुढे सादर केलेला कोणताही पुरावा गुप्त किंवा गोपनीय समजणे हे समितीच्या स्वेच्छानिर्णयावर अवलंबून राहिल.

२४८. अहवाल सादर करण्यात आल्यावर शक्य तितक्या लवकर, विशेषाधिकार समितीप्रमुख किंवा समितीचा कोणताही सदस्य त्या अहवालावर विचार करण्यात यावा असा प्रस्ताव मांडतील.

२४९. कोणत्याही सदस्यास, नियम २४८ मध्ये उल्लेख केलेल्या अहवालावर विचार करण्यासाठी मांडलेल्या प्रस्तावाच्या सुधारणेची सूचना, सभापतींना योग्य वाटेल अशा नमुन्यात देता येईल:

परंतु, उक्त प्रश्न एक तर मर्यादा न घालता किंवा कोणत्याही विवक्षित बाबीस अनुलक्षून समितीकडे पुन्हा सुपुर्द करण्यात यावा असा सुधारणेचा प्रस्ताव मांडता येईल.

२५०. सभापतींना, समितीतील किंवा विधानपरिषदेतील विशेषाधिकाराचा प्रश्न विचारात घेण्याशी संबंध असलेल्या सर्व बाबीसंबंधीच्या कार्यपद्धतीचे नियमन करण्यासाठी त्यांना आवश्यक वाटतील असे निदेश देता येईल.

२५१. या नियमांमध्ये काहीही अंतर्भूत केलेले असले तरी सभापतींना विशेषाधिकाराचा कोणताही प्रश्न विशेषाधिकार समितीकडे तपासणीसाठी, चौकशीसाठी किंवा अहवाल सादर करण्यासाठी सोपविता येईल.

(ब) सदस्यास अटक, स्थानबद्ध वगैरे केल्याबद्दल आणि सुटका

केल्याबद्दल सभापतींना कळविणे

२५२. जेव्हा विधानपरिषदेच्या एखाद्या सदस्यास फौजदारी गुन्हा केल्या आरोपावरून किंवा एखाद्या फौजदारी गुन्ह्यासाठी अटक करण्यात आली असेल किंवा त्यास न्यायालयाने कैदेची शिक्षा दिली असेल किंवा एखाद्या कार्यकारी आदेशान्वये त्यास स्थानबद्ध केले असेल तेव्हा ती कार्यवाही करणारा यथास्थिती, न्यायाधीश, दंडाधिकारी किंवा कार्यकारी प्राधिकारी ताबडतोब अशा गोष्टींची सूचना सभापतींना देईल आणि तीत यथास्थिती अशा अटक, स्थानबद्धता किंवा दोषसिध्दी यांबद्दलची कारणे तसेच, सदस्याच्या स्थानबद्धतेचे किंवा

कैदेचे ठिकाण दुसऱ्या अनुसूचीत नमूद केलेल्या योग्य त्या नमुन्यात दर्शविण्यात येईल.

२५३. जेव्हा विधानपरिषदेच्या सदस्यावर करण्यात आलेला खटला अनिर्णीत असताना किंवा त्याच्या दोषसिद्धीविरुद्ध त्याने केलेले अपील अनिर्णीत असताना किंवा अन्य प्रकारे त्याची जामीनावर सुटका करण्यात आली असेल तेव्हा संबंधित प्राधिकारी अशी गोष्ट सुद्धा दुसऱ्या अनुसूचीत नमूद केलेल्या योग्य त्या नमुन्यात सभापतींना कळवील.
२५४. नियम २५२ किंवा नियम २५३ मध्ये उल्लेखिलेला पत्रव्यवहार सभापतींना मिळाल्यावर सभापती शक्य तितक्या लवकर पुढीलप्रमाणे त्या बाबतीत कार्यवाही करतील:-

(एक) अधिवेशन चालू असताना अशी अटक करण्यात आली असेल किंवा स्थानबद्ध किंवा कैद करण्यात आले असेल तर सभापती ही गोष्ट सभागृहास कळवतील. त्यानंतर अधिवेशन चालू असतानाच, सदस्यांची सुटका करण्यात आली असेल तर अशी गोष्ट सुद्धा सभागृहास कळविण्यात येईल;

(दोन) ज्या कोणत्याही सदस्यास सभागृहाचे अधिवेशन चालू नसेल तेव्हा अटक करण्यात आली असेल किंवा स्थानबद्ध किंवा कैद करण्यात आले असेल त्या सदस्याचे अशा रीतीने अटकेत किंवा स्थानबद्धतेत किंवा कैदेत असणे सभागृहाचे अधिवेशन सुरू झाल्यावरही चालू असेल तर, सभापती, अशी गोष्ट सभागृहास कळवतील. त्यानंतर अधिवेशन चालू असतानाच सदस्यांची सुटका करण्यात आली असेल तर उक्त गोष्टसुद्धा सभागृहास कळविण्यात येईल.

(तीन) इतर सर्व बाबतीत अशाप्रकारचा पत्रव्यवहार विधानपरिषदेच्या सदस्यांच्या माहितीसाठी "पत्रकामध्ये " प्रसिद्ध करण्यात यावा असा सभापती निदेश देतील.

(क) सभागृहाच्या आवारात वैध आदेशिका बजावण्याची
आणि अटक करण्याची कार्यपद्धती

२५५. सभापतींची परवानगी मिळविल्याशिवाय सभागृहाच्या आवारात कोणत्याही प्रकारे अटक करता येणार नाही.
२५६. सभापतींची परवानगी मिळाल्याशिवाय सभागृहाच्या आवारात दिवाणी स्वरूपाची किंवा फौजदारी स्वरूपाची अशी कोणतीही वैध आदेशिका बजाविण्यात येणार नाही.

मुद्दा क्र. ६ हक्कभंगाच्या शिक्षेविरुद्ध किती दिवसांत व कोणाकडे अपील करता येते याची माहिती देण्यात यावी.

- मुद्दा क्र. (६) बाबतची माहिती निरंक आहे.

मुद्दा क्र. ७ बाबतची माहिती मा.राज्यपाल महोदयांच्या कार्यालयाशी संबंधित असून उपरोक्त माहिती या सचिवालयास अद्यापपर्यंत अप्राप्त आहे.

मुद्दा क्र. ८ अधिवेशन नसताना मतदार संघात विशेष हक्क किंवा हक्कभंगाचा अधिकार आमदारांना आहे काय ? असल्यास त्याबाबतच्या कायद्याची माहिती देण्यात यावी.

- मुद्दा क्र. (८) या बाबतची माहिती भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद १९४ नुसार आहे.

मुद्दा क्र. ९ बाबतची माहिती महाराष्ट्र शासनाच्या "गृह विभागाशी" संबंधित असून उपरोक्त माहिती या सचिवालयास अद्यापपर्यंत अप्राप्त आहे.

मुद्दा क्र. १० अज्ञानामुळे, नशेबाज, कैदी व वेड्या व्यक्तींनी हक्कभंग केल्यास त्यांना शिक्षा देण्याच्या तरतुदींचा माहिती देण्यांत यावी.

➤ मुद्दा क्र. (१०) बाबतची माहिती निरंक आहे.

मुद्दा क्र. ११ बाबतची माहिती महाराष्ट्र शासनाच्या "सामान्य प्रशासन विभागाशी" संबंधित असून उपरोक्त माहिती या सचिवालयास अद्यापपर्यंत अप्राप्त आहे.

मुद्दा क्र. १२ बाबतची माहिती विधीमंडळ सचिवालयाच्या " अ" व "ई-२" कक्षाकडील माहिती निरंक आहे.

मुद्दा क्र. १३ बाबतची माहिती विधीमंडळ सचिवालयाच्या "ई-२" व "फ" कक्षाकडील माहिती निरंक आहे.

मुद्दा क्र. १४ हक्कभंगाच्या गुन्ह्यांला विधानसभेच्या सभापतींनी जमीन देण्याचे अधिकार आहे काय ?

➤ मुद्दा क्र. (१४) बाबतची माहिती निरंक आहे.

मुद्दा क्र. १५ हक्कभंगावरून २० वर्षात किती लोकांना तुरुंगात डांबण्यात आले किंवा मारहाण करण्यात आली त्यांची नावे देण्यात यावी.

➤ गत वीस वर्षात (सन १९९७-२०१७) विशेषाधिकार भंग प्रकरणी तुरुंगवास भोगलेल्या अवमान कर्त्यांची नावे खालीलप्रमाणे. -

१) "मनजितसिंग सेठी" प्रकरणी अवमानकर्ते श्री. मनजितसिंग सेठी, अध्यक्ष, बारमालक असोसिएशन, मुंबई यांनी २९ दिवसांची कारावासाची शिक्षा भोगली.

२) " ससेमिरा" प्रकरणी अवमानकर्ते श्री.मधुकर लोंढे,संपादक,प्रकाशक यांनी १० दिवसांची कारावासाची शिक्षा भोगली.

३) "नंद लाल" प्रकरणी अवमान कर्ते श्री.नंद लाल, राज्य निवडणूक आयुक्त यांनी दोन दिवसांची कारावासाची शिक्षा भोगली.

४) "श्री.जी.एन.वळवी" प्रकरणी अवमान कर्ते श्री.जी.एन.वळवी,प्रकल्प अधिकारी यांनी दोन दिवसांची दिवाणी कारावासाची शिक्षा भोगली.

५) "श्री.श्रीनिवास कर्वे" प्रकरणी अवमानकर्ते श्री.श्रीनिवास कर्वे, तत्कालीन सह आयुक्त तथा उपाध्यक्ष, अनुसूचित जमाती कल्याण समिती यांनी एक दिवसाची कारावासाची शिक्षा भोगली.

मुद्दा क्र. १६. हक्कभंगाचा आरोप सिद्ध करण्याची जबाबदारी कोणाची असते व तो कसा सिद्ध केला जातो ? त्यासाठी पुरावा काय असतो ?

➤ या बाबत भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद १९४ तसेच महाराष्ट्र विधानपरिषद नियमातील नियम २४० ते २५६ त्याचप्रमाणे महाराष्ट्र विधानसभा नियमातील नियम २७३ ते २८९ यातील तरतुदीनुसार कार्यवाही करण्यात येते.

मुद्दा क्र. १७ बाबतची माहिती महाराष्ट्र शासनाच्या "गृह विभागाशी" संबंधित असून उपरोक्त माहिती या सचिवालयस अद्यापपर्यंत अप्राप्त आहे.

*** **

